

NOVI PAZAR- REGIONALNI CENTAR JUGOZAPADNE SRBIJE

Marija Jeftić¹, Dragutin Tošić¹

Apstrakt: U radu su, na osnovu relevantnih teorijsko-metodoloških postavki i kvalitativno-kvantitativnih indikatora, istaknute međuzavisnost i uslovljenost procesa prostorne i socijalno-ekonomske pokretljivosti stanovništva sa procesom funkcionalne transformacije naselja novopazarskog urbanog područja. Ovi procesi su uslovlili diferenciranost teritorije Grada na urbano jezgro Novi Pazar, periurbani prsten - prigradska više-manje urbanizovana sela i agrarno okruženje. Model mikrorazvojnih nukleusa je predložen za instrument decentralizacije Grada i novopazarskog urbanog područja. Na temelju stepena prostorno-funkcionalne integracije naselja, identifikovana je mikrofunkcionalna - mikroregionalna struktura teritorije Grada.

Ključne reči: urbano područje, funkcionalna regionalizacija, integracija, zaštita prostora

NOVI PAZAR- THE REGIONAL CENTER OF SOUTHWESTERN SERBIA

Abstract: In this paper is emphasized, based on the relevant theoretical and methodological assumptions and qualitative and quantitative indicators, interdependency and conditionality of settlements` functional transformation processes, which caused differentiation of the City area into an urban core of Novi Pazar, peri urban ring- more or less suburban villages and rural surrounding. Suggested is a model of micro-developing nucleuses as an instrument of the City territory decentralization. On the ground of spatial and functional level of settlements` integration, some micro functional - micro regional structure of the City territory, has been identified.

Key words: urban area, functional regionalization, integration, space protection

UVOD

Novi Pazar se nalazi u jugozapadnom delu centralne Srbije. Grad Novi Pazar zahvata površinu od 742 km² i prema Popisu stanovništva iz 2022. godine u njemu je živelo 106.720 st. (144 ct./km²). U teritorijalno-administrativnoj podeli Srbije Novi Pazar pripada Raškoj oblasti sa središtem u Kraljevu. Zajedno, Novi Pazar i Kraljevo dele određene kompetencije u regionalnom kontekstu te Novi Pazar ima i funkciju subcentra kome gravitira južni deo oblasti i to naselja opštine Tutin, a delimično i naselja opštine Raška. Prema PPRS 2010. god, Novi Pazar je centar novopazarskog funkcionalno urbanog područja u čiji sastav ulaze i teritorije opština Tutin i Raška. Prema PPRS 2020-2035 (Nacrt) Novi Pazar je svrstan u kategoriju urbanog područja subregionalnih i lokalnih centara (sa uticajnim zonom koja ima više od 40.000 st.).

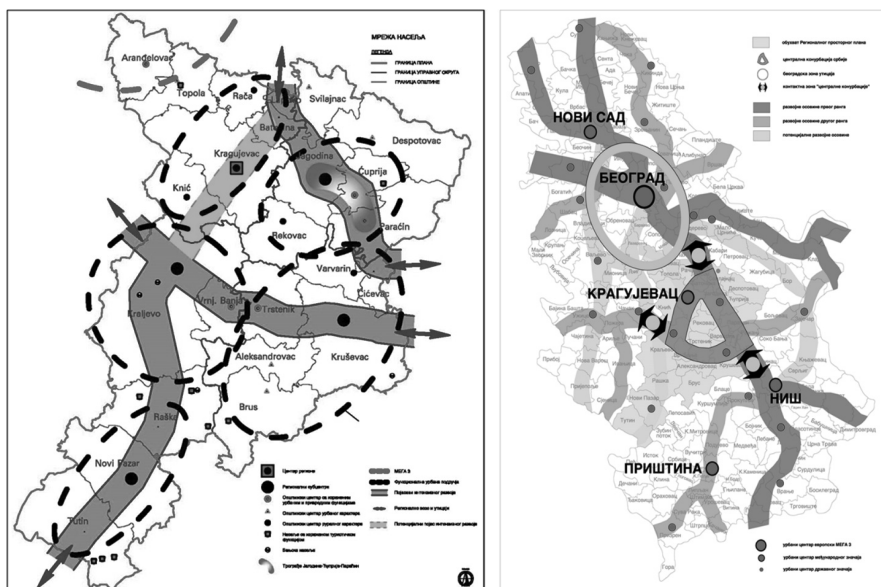
---

¹ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III,
email: marija.jeftic@gef.bg.ac.rs; email: dragutin.tosic@gmail.com

Novi Pazar - regionalni centar jugozapadne Srbije

Novi Pazar je centar subregionalnog značaja čiji se uticaji osećaju u centralnom delu jugozapadne Srbije i severnim delovima KiM. Uloga Novog Pazara u prostorno-funkcionalnoj organizaciji RS, Raške oblasti, novopazarskog urbanog područja i teritorije sopstvenog Grada ogleda se u sledećem:

- Novi Pazar je funkcionalni centar kome gravitiraju 98 naselja opštine i indirektno oko 300 naselja urbanog područja. U Novom Pazaru je koncentrisano 67% st. Grada. Stepen urbanosti opštine je za 7,5 procentnih poena viši od stepena urbanosti Republike. Novi Pazar je centar regionalne urbanizacije jugozapadnog dela centralne Srbije;
- Novi Pazar je značajan centar ibarskog razvojnog pojasa Srbije koji prostorno-funkcionalno integriše KiM, dolinu Ibra, Peštersku visoravan i severoistočne delove Crne Gore sa džentralnom Srbijom, a posebno Zapadnim pomoravljem i Šumadijom;
- Novi Pazar, preko Sjenice, ostvaruje veze sa Zlatiborskom oblašću, preko Tutina sa severom Crne Gore (Rožaje). Preko Ivanjice ostvaruje veze sa Moravičkom oblašću i njegovim centrom Čačkom, kao i sa delovima Zlatiborske oblasti (Požega i Arilje). Izvanredan geografski položaj Novog Pazara nije saobraćajno valorizovan u meri koja mu odgovara. (Novi Pazar nije uključen u železničku mrežu Srbije, nema odgovarajući kvalitet magistralnih i regionalnih puteva koji ga povezuju sa užim i širim regionalnim okruženjem, velika je udaljenost Novog Pazara od aerodroma u Beogradu i Nišu).
- Urbano područja Novog Pazara razvilo se van primarnih osovina razvoja, u pograničnom i slabije saobraćajno povezanom prostoru (*PPRS, Nact*).
- U domenu funkcionalno-integracionih procesa prevazilazi teritorijalni obuhvat koji mu je određen teritorijalno-upravnom organizacijom Republike.

Slike 1 i 2. Regionalna i interregionalna pozicija Novog Pazara na teritoriji Republike Srbije
Izvor: Regionalni prostorni plan Šumadijskog, Pomoravskog, Raškog i Rasinskog upravnog okruga, 2014.

Razvoj Grada odredio je potrebe za planskim usmeravanjem prostornih i funkcionalnih sistema i integracijom lokalnih i regionalnih interesa. Osnovno plansko opredeljenje ide ka cilju uspostavljanja uravnoteženog razvoja, kojim se postižu usklađeno i racionalno korišćenje prostora, uređenje predela i očuvanje životne sredine. Ravnomeran, uravnotežen i održiv razvoj Grada Novi Pazar, Raške oblasti i novopazarskog urbanog područja je preduslov jače integracije prostora, pa zahteva aktivno i permanentno otklanjanje razvojnih disproporcija, kvalitativnim menjanjem ukupne prostorne, ekonomske i socijalne strukture.

NASELJA I STANOVNIŠTVO KAO DETERMINANTA RAZVOJA

Racionalna procena mogućnosti razvoja i prostornog uređenja južnog dela Raške oblasti u kome Novi Pazar ima istaknuto mesto, mora da bude, između ostalog, zasnovana na boljem poznavanju istorijsko-geografskog razvitka² i savremenog stanja u njegovoj mreži naselja. Tako, naseljska mreža Grada predstavlja sistem od 99 naselja od kojih samo Novi Pazar ima status gradskog naselja. Svako naselje ima katastarsku opštinu i atar. Prosečna veličina naseljskog atara iznosi oko 7,5 km². Sva naselja nemaju isti prostorni obuhvat. U kotlinskom delu opštine on je manji, a u planinskom delu je veći. Novopazarski kraj je u ranu fazu urbanizacije, temeljenu na koncentraciji funkcija, uprave, odbrane, zanatstva, trgovine i delatnosti sličnog karaktera, ušao još u XIII veku. Ta faza je, uz određene modifikacije i prilagođavanje istorijsko geografskim prilikama, trajala gotovo do 50-ih godina prošlog veka, kada počinje postepena industrijalizacija. Od tada je industrija, uz prateće efekte, uticala na brz porast opštinskog i gradskog stanovništva. Broj stanovnika opštine (kasnije Grada) je od 1961. do 2022. god. gotovo dupliran, sa 58.777st. na 106.720st. U demografskom rastu najviše je participirao gradski centar koji se gotovo četvorostruko uvećao, sa 20.706 st. na 71.462 st. Seosko st. je brojčano stagniralo, odnosno njegov udeo u ukupnom opštinskom st. kontinuirano je smanjivan sa 65% u 2002. god. na 33% u 2022 god. Udeo urbanog stanovništva je uvećan sa 35% na 67% u istim vremenskim presecima.

Do 70-ih godina prošlog veka većina seoskih naselja je imala pozitivno prirodno kretanje, koje kasnije dobija negativan predznak, zbog iseljavanja dela mladog reproduktivno-sposobnog kontingenta stanovništva. Kombinacija prirodnog priraštaja i salda migracije je uslovlila demografsku polarizaciju. Većina seoskih naselja permanentno gubi stanovništvo sve do danas što je trend koji datira iz 90ih god. U poslednjem međupopisnom periodu čak 2/3 seoskih naselja beleži negativan prirodni priraštaj, dok gradski centar i prigradska sela demografski rastu. Između 1981. i 1990. godine prosečna stopa prirodnog priraštaja opštine iznosila je 15‰. (N. Pazar 19,2 ‰, ostala naselja 9,5 ‰). Do poslednjeg međupopisnog perioda, broj naselja sa negativnim saldom migracija stagnira usled slabljenja migracione baze, da bi u periodu 2011-2023. stopa prirodnog priraštaja imala duplo nižu vrednost od 6,4 ‰). (N. Pazar 9,4 ‰, ostala naselja -0,1 ‰).

Tabela 1. Odnos prirodne i migracione komponente u kretanju st. Grada Novog Pazara u periodu 2011-2023.

	2011	2022	porast	stopa rasta	natalitet	Stopa nat.	mortalitet	stopa mort.	Prirodni priraštaj	stopa pp	saldo migracija	stopa salda mig.
Grad	100.410	106.720	6.310	5,5	16.921	14,9	9.672	8,5	7.249	6,4	-939	-0.8
Novi Pazar	66.527	71.462	4.935	6,5	13.261	17,5	6.114	8,1	7.147	9,4	-2.212	-2.9
ostala nas.	33.883	35.258	1.375	3,6	14	0,0	37	0,1	-23	-0,1	1.398	3.7

Izvor: Popis stanovništva 2011 i 2023., Republički zavod za statistiku, Beograd.

² O razvoju naseljenosti novopazarskog kraja videti detaljnije u: *Tošić, Nevenić, 2006.*

Industrijsku fazu urbanizacije prati polarizacija manifestovana ubrzanim rastom stanovništva gradskog centra. Iako se Novi Pazar u funkcionalnom smislu razvijao i kvalitativno menjao poziciju u sistemu regionalnih centara Srbije, opština je od 1971. godine emigraciona, a posebno njen ruralni deo. Dok je do 90-ih god. stopa salda migracija imala pozitivne vrednosti, nakon toga ona dobija negativan predznak što govori o početku trenda koji se održao i do danas (zastoj i recesija u ekonomskom razvoju Grada). Naime, od osamdesetih godina prošlog veka počinje proces širenja urbanih uticaja iz gradskog jezgra na sela njegovog neposrednog okruženja. Usled nedostatka prostora i nedovoljno razvijene javno-socijalne, komunalne i tehničko-stambene infrastrukture u gradskom jezgri, prigradska sela postaju odredišta migranata. To uslovljava njihov demografski rast. U poslednjem međupopisnom periodu stopa salda migracija ostalih naselja beleži pozitivne vrednosti od 3,7 promila (saldo migracija je iznosio 1398), kao posledicu doseljavanja st. u prigradska naselja Grada (Grad -0,8‰, gradsko naselje -2,9 ‰)(tabela 1).

Ovaj proces je praćen intenzivnom stambenom gradnjom i socio-ekonomskom transformacijom naselja izraženom kroz smanjenje učešća poljoprivrednog stanovništva u ukupnom i aktivnom st. i povećanje broja domaćinstava nepoljoprivrednih i mešovitih izvora prihoda. Inicirane su dnevna migracija na relaciji prigradska sela - Novi Pazar i formiranje novopazarske urbane aglomeracije sa elementima dnevnog urbanog sistema. Uočljiva je analogija u razvoju novopazarske aglomeracije sa razvojem aglomeracija gradskih naselja Srbije sličnih funkcija i demografske veličine. Razvitak aglomeracije pospešuje plansko, a delimično i spontano, relociranje industrijskih pogona iz Novog Pazara u prigradska sela, u kojima se vremenom razvijaju i nova preduzeća industrijskih i uslužnih delatnosti.

Urbana koncentracija stanovništva i funkcija u gradskom centru i demografsko prажnjenje seoskih područja izazvano emigracijom ili smanjenjem prirodnog priraštaja, a najčešće njihovom kombinacijom, doveli su do promena u demografskoj veličini naselja. Na teritoriji Grada su identifikovane četiri kategorije seoskih naselja razvrstanih po demografskoj veličini:

- - Patuljasta, sa manje od 250 stanovnika (67 sela)
- - Mala naselja koja imaju od 250 do 500 stanovnika (11 sela);
- - Srednja naselja koja imaju od 500-1000 stanovnika (9 sela);
- - Velika seoska naselja sa 1 .000 i više stanovnika (8 sela)
- - Gradsko naselje Novi Pazar sa 71.462 st.

Poredeći tu situaciju sa stanjem iz predhodnih popisa stanovništva zapaža se sukcesija u demografskom usitnjavanju seoskih naselja. Sa rastom stepena urbanizacije rastao je i broj patuljastih sela. Takođe, Grad karakteriše povećanje broja seoskih naselja sa preko 1.000 stanovnika i učešća njihovog stanovništva u ukupnom st. Grada. Broj im se, od 1971. godine do danas, uvećao sa 5 na 8, a udeo njihovog st. u ukupnom stanovništvu Grada uvećan je sa 8,8 % na 19%. Naselja sa preko 1 .000 stanovnika prostorno se nadovezuju na Novi Pazar i grade aglomeraciju sa oko 76.000 stanovnika. Aglomeriranje je posebno izraženo duž magistralnih puteva M-22 na liniji Postenje - Novi Pazar -- Pařalovo - Mur - Bajevica - Lukare i M-8 na potezu Novi Pazar - Pobrđe - Varevo - Ivanča -- Šavci - Požega, gde su naselja srasla i dobila formu drumskog tipa, kao i duž regionalnih puteva R-1 18 na liniji Šavci - Pazarište, R-234 na liniji Deževa - Prćenova - Novi Pazar - Trnava, ili R-235 na liniji N. Pazar - Banja - Izbice.

FUNKCIONALNE DETERMINANTE MREŽE NASELJA

Kao i u velikom delu Srbije, u prostoru Grada Novog Pazara, u vreme industrijske urbanizacije i koncentracije stanovništva i funkcija u gradskom centru, došlo je do procesa funkcionalne transformacije naselja pojedinačno i njihove mreže u celini. Do 70-ih godina

prošlog veka samo je Novi Pazar imao polifunkcionalni karakter, dok su ostala naselja bila monofunkcionalna, sa dominacijom zaposlenosti aktivnog stanovništva u primarnim delatnostima, najčešće u okviru sopstvenih gazdinstava. Nije bilo sela sa razvijenim spoljnim tj. centralnim funkcijama. Iz domena javno-socijalne infrastrukture razvijano je osnovno obrazovanje sa relativno disperznim razmeštajem školskih objekata u skladu sa razmeštajem školobaveznog kontingenta stanovništva. Od tada, do danas, sela se funkcionalno transformišu pod direktnim ili indirektnim uticajima razvoja i diverzifikacije funkcija gradskog centra. Funkcionalna diferencijacija teritorije Grada i diverzifikacija funkcija naselja, odvijaju se u uslovima zapošljavanja stanovništva u nepoljoprivrednim delatnostima i postepenog razvoja i nešto disperznijeg rasporeda objekata javno-socijalne infrastrukture u seoskim područjima.

Do 2011. godine³, proces funkcionalne transformacije bio je usporen. Samo 42 naselja su imala neagrarnu strukturu delatnosti (tabela 2). I dalje, dominiraju agrarna, odnosno naselja neznatne transformacije - agrarno-uslužna i uslužno-industrijska. Analizom razmeštaja naselja transformisane strukture delatnosti i funkcija, uočeno je pravilo, da su najviše izmenjena prigradska sela i ona koja su fizionomski ušla u sastav urbane aglomeracije. Između 2002. i 2011. godine, deo kontingenta radnosposobnog stanovništva preselio se iz primarnih i sekundarnih u tercijarno-kvartarne delatnosti. Udeo stanovništva u primarnim delatnostima Grada Novog Pazara duplo se smanjio, sa 20,8 % na 11 %, u sekundarnim sa 32,4 % na 27%, a tercijarno- kvartarnim delatnostima uvećao se sa 46,8 % na 62%. Na to je, pre svega, uticala recesija industrije. U gradskom centru Novom Pazaru učešće aktivnog stanovništva zaposlenog u sekundarnim delatnostima smanjilo se sa 37, 1% na 26,4%, a u tercijarno-kvartarnom sektoru uvećalo se sa 60,8 % na 71,2%. Novi Pazar je postao centar uslužnog tipa.

Tabela 2. Funkcionalni tipovi naselja Grada Novog Pazara, 2011. god.

Funkcionalni tipovi	Naselja
Agrarna naselja	Bare, Bekova, Brđani, Vever, Vitkoviće, Vučiniće, Golice, Gornja Tušimnja, Goševo, Goševo, Građenoviće, Gračane, Grubetićs, Dojinoviće, Dolac, Dragočevo, Dramiće, Zlatare, Javor, Jova, Kašalj, Kuzmićevo, Leča, Muhovo, Negotinac, Osanica, Pavlje, Pilareta, Polokce, Pusta Tušimlja, Pustovlah, Radaljica, Rajetiće, Rajkoviće, Rakovac, Rast, Sebečevo, Skukovo, Slatina, Stradovo, Tenkovo, Tunovo i Štitare
Agrarno-industrijska naselja	Žunjeviće, Kožlje, Lopužnje, Lukare, Oholje
Agrarno-uslužna naselja	Aluloviće, Bajevica, Bele Vode, Vidovo, Vranovina, Janča, Kosuriće, Požega, Prćenova, Sudsko Selo, Trnava, Šaronje
Industrijska naselja	Lukocrevo, Cokoviće
Industrijsko-uslužna naselja	Batnjik, Kruševo, Osoje, Paralovo, Hotkovo
Uslužna naselja	Boturovina, Doljani, Zabrdje, Novi Pazar, Odojeviće, Postenje, Rajčinovička Trnava
Uslužno-agrarna	Deževa, Kovačevo, Koprivnica, Miščiće, Sitniče, Čašić Dolac
Uslužno-industrijska naselja	Banja, Varevo, Ivanča, Izbice, Mur, Pobrđe, Požežina, Pope, Rajčinoviće, Šavci
Na granici	Vojniće, Jablanica, Lukarsko Goševo, Pasji Potok

Izvor podataka: Popis stanovništva 2011., Republički zavod za statistiku

³ Novi podaci o ekonomskim karakteristikama stanovništva (delatnost i zanimanje), na nivou naselja, prema popisu stanovništva i poljoprivrede 2023. god. se očekuju u narednom periodu.

Istovremeno je trajala, blaga i nedovoljna, diverzifikacija funkcija seoskih naselja, manifestovana smanjenjem učešća aktivnog st. u agrarnim delatnostima i povećanjem broja zaposlenih u sekundarnim i tercijarnim delatnostima. Kako je funkcijska transformacija najizraženija u naseljima koja su ušla u sastav novopazarske aglomeracije, oko grada se formirao, kontinuiran periurbani prsten koji se deagrarizuje pod direktnim uticajima funkcije rada Novog Pazara. Deagrarizaciju periurbanih naselja pospešuje i useljavanje radno-aktivnog stanovništva koje se zapošljava u neagrarnim delatnostima. Ostali deo Grada ima isključivo agrarni karakter. Prema Popisu stanovništva 2011. godine, 59 sela je pripadalo naseljima agrarnog funkcijskog usmerenja (agrarna, agrarno-industrijska i agrarno-uslužna naselja).

Koncentracija funkcija i radnih mesta u gradu i njegovom neposrednom okruženju uticala je i na razvoj dnevne migracije radnika i korisnika drugih vidova usluga. Tako, u dnevnoj migraciji prema Novom Pazaru, učestvuje oko 8.306 lica (od toga aktivnih 42,1% i 56,9% učenika i studenata) što je gotovo duplo u odnosu na prethodni period. Razlog ovakvog trenda je, između ostalog, smanjen kapacitet funkcije rada seoskog okruženja. Struktura delatnosti radnika dnevnih migranata je analogna strukturi delatnosti svih zaposlenih. Najviše migranata daju periurbana i prigradska sela. Urbanizovane zone se poklapaju sa područjima najintenzivnije dnevne migracije zaposlenih. Zona dnevne migracije izdužena je uz magistralne i regionalne puteve kojima se obavlja javni saobraćaj. I tu je potvrđeno pravilo, da prostorna pokretljivost stanovništva podstiče demografsku koncentraciju u urbanom centru (Novom Pazaru) i utiče na razvoj manje više urbanizovane zone u njegovom neposrednom okruženju. Navedeno upućuje na to da je potencijali za razvoj dnevne migracije relativno dobro iskorišćen i analogan je centrima Srbije sličnog funkcionalnog ranga. Kako se u razvijenim i visokourbanizovanim zemljama dnevna migracija koristi za plansku meru u usmeravanju razvojnih procesa, to iskustvo i model, mogu de se primene i u našoj planerskoj praksi. Navedeno obezbeđuje zadržavanje stanovništva u seoskim naseljima i ublažava efekte polarizacije.

Decentralizacija funkcije rada i stvaranje submigracionih sistema na teritoriji Grada omogućili bi primenu modela decentralizovane koncentracije stanovništva i funkcija. Ovaj model odgovara principima održivog razvoja, ekonomičan je u pogledu korišćenja prostora, resursa, energije i transporta. U našim uslovima, najpogodniji instrument implementacije modela decentralizovane koncentracije, je primena koncepta mikrorazvojnih nukleusa. To su naselja sa razvijenom javno-socijalnom infrastrukturom i delatnostima iz sektora usluga u kojima su locirani novi industrijski pogoni, prilagođeni savremenim tehnologijama, ekološkim standardima i autohtonim sirovinama. Njima se podstiču razvitak proizvodnje bazirane na lokalnim resursima (drvo, stočarski proizvodi, voće i sl.), otvaranje novih radnih mesta i razvoj dvojnih (komplementarnih) zanimanja stanovništva. Paralelno sa poljoprivredom razvijaju se industrija, zanatstvo, trgovina, ugostiteljstvo, turizam i javno-socijalna infrastruktura. Komplementarnost poljoprivrede sa ostalim delatnostima dovodi do usporavanja depopulacije i socijalno-ekonomskog preobražaja sela.

Regionalni centar jugozapadne Srbije Novi Pazar ima određene predispozicije za podsticanje razvoja privrede, komplementarnost poljoprivrede i turizma, privlačenje investicija, sezonsko korišćenje objekata za potrebe turizma, značajan potencijal za zajedničko akciono/interesno integrisanje sa prostorima unutar i van Srbije. Prioritetno mora da unapredi svoj funkcijski kapacitet, posebno u domenu privrede, usluga javnih službi i institucija. Veliku šansu ima i kao centar umrežavanja malih centara u ruralnim područjima koja ga okružuju. (*PPRS 2021-2035, Nacrt*).

UMESTO ZAKLJUČKA

Polarizacijski efekti prostorno konkretizovani koncentracijom stanovništva i funkcija u gradskom centru ukazuju na pravremeno preduzimanje adekvatnih mera za otklanjanje uzroka dezintegracije i neutralisanje dihotomije centar (Novi Pazar sa prigradskim naseljima) - nerazvijena periferija (ruralna područja). Najpogodniji instrument za uravnotežen prostorno-funkcijski i socijalno-ekonomski razvoj čitavog urbanog područja Novog Pazara je model mikrorazvojnih nukleusa koji može da obezbedi dopunjavanje seoske i gradske ekonomije. Obnovu novopazarskih sela i oživljavanje seoske ekonomije, treba temeljiti na kreativnoj integraciji savremenih proizvodnih i potrošačkih tendencija kao i lokalne baštine, resursa, kulture, tradicije i znanja. Bez stimulativnog vrednovanja rada i javne afirmacije kvaliteta i načina seoskog života ne može se u ruralnim područjima zadržati stanovništvo niti se ona mogu prostorno i ekonomski razvijati.

Unapređenje i planski razvitak fizionomskih obeležja i sadržajne strukture periurbanih naselja i inicijalnih urbanih nukleusa (mikrorazvojni centri) shodno sa njihovom ulogom u sistemu naselja, doprineli bi i zaštiti prirodne sredine, očuvanju pejzažne ambijentalnosti, zaštiti i očuvanju graditeljske i kulturnoistorijske baštine i stvaranju urbanog miljea u njima.

Izmene i dopune republičkih zakona u oblasti planiranja, izgradnje i uređenja prostora i naselja, kao i skoro usvajanje novog PPRS 2021-2035 (u fazi Nacrta još), stekle bi se pravno-normativne i planske osnove za izradu prostornih planova pojedinih jedinica lokalne samouprave, regionalnih prostornih planova, lokalnih strategija integralnog urbanog razvoja za urbane centre i urbana naselja, projekte urbanog razvoja, itd. To važi i za Grad Novi Pazar i novopazarsko urbano područje.

Za prioritetna područja intervencije definisana lokalnim strategijama integralnog urbanog razvoja jedinice lokalne samouprave će donositi ili usklađivati važeće urbanističke planove (*PPRS 2021-2035, Nacrt*).

LITERATURA:

Jeftić, M. (2019). Funkcionalno urbani region u prostornom planiranju. Beograd: Geografski fakultet.

Jeftić, M., Šećerov, V., Tošić, D. (2021): Development of the urban systems in Serbia-towards new spatial plan of the Republic of Serbia. Collection of Papers [Elektronski izvor], The 5th Serbian Congress of Geographers "Innovative Approach and Perspectives of the Applied Geography", Novi Sad: Faculty of Sciences, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, ISBN 978-86-7031-589-1, стр. 194–203.

Zakon o prostornom planu Republike Srbije 2010, Službeni glasnik br. 88/2010

Prostorni plan Republike Srbije 2021-2035, Nacrt.

Regionalni prostorni plan Šumadijskog, Pomoravskog, Raškog i Rasinskog upravnog okruga, 2014.

Tošić, D., Nevenić, M. (2006): Mreža naselja opštine Novi Pazar - stanje i tendencije u razvoju. Glasnik srpskog geografskog društva 86(1), 151-156.

Tošić, D. (2013). Principi regionalizacije. Beograd: Geografski fakultet.